

FRANCESC CANDEL, CRONISTA DELS ALTRES CATALANS

La múltiple aventura de la immigració

Candel, l'autor d'*Els altres catalans*, podria ser designat el cronista oficial de la *emigració barcelonina*. Les seves cròniques socials continuen omplint les pàgines dels diaris i molts i molts llibres, tant en castellà com en català. Són, totes elles, pàgines viscudes, coses vistes, testimonis de primera mà.

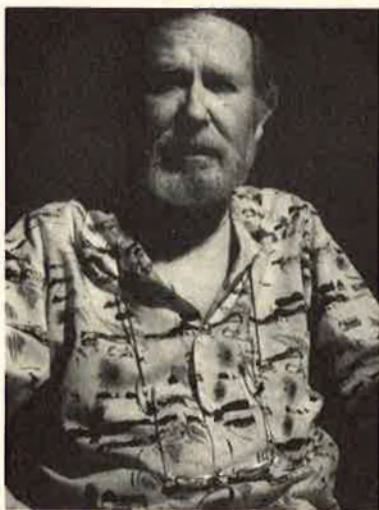
Lluís Bonada

—Recordeu la vostra arribada a Barcelona?

—No la puc recordar, perquè devia tenir dos o tres anys. Es veu que primer va venir el meu pare, a buscar feina, i la va trobar, de picapedrer, a Montjuïc. Aquí el meu pare va aprendre l'ofici de barrener i en tenia el títol oficial. La meua mare devia venir amb mi. Vam venir del poble de Cases Altas, que és província de València i que es troba en un enclavament que es diu el Racó d'Ademús. La gent d'allà és de parla castellana i són més aviat aragonesos, tirant cap a Terol. Quan hi he anat veig que la gent ho resol tot a Terol, més que a València.

—¿I hi va trobar casa o, com molts immigrants, va fer-vos-hi una barraca?

—Vivíem en una barraca que el meu pare havia comprat amb els seus germans i cunyats, però no era, pel record que en tinc, la típica barraca tronada de després de la guerra civil. Tenia hort i la recordo molt agradablement. Devia estar situada a prop del castell de Montjuïc. No era gens sinistra. Aquí va néixer la meua germana, que va morir de tuberculosi al 46, quan tenia divuit anys. Jo també vaig agafar-la, però més tard, quan ja hi havia sistemes per curar-la i, tot i que la tenia molt avançada, me'n vaig sortir. La vaig agafar a la mili, on vaig passar molta

fam. Entre el 27 i el 29, quan es feia l'Exposició, es van construir a Barcelona quatre grups de cases barates. Unes van ser les de Can Tunis, i els meus pares i oncles en van aconseguir unes. Són cases que encara existeixen i que a hores d'ara estan en període de remodelació. Llavors es deia Can Tu-

nis tot el que ara és la Zona Franca, també. Hi vaig viure tota la meua infantesa, la guerra civil inclosa. Després vam anar a viure al barri del port, perquè el capellà de la parròquia va oferir la porteria als meus pares.

—¿Com va viure la guerra civil?

—Jo tenia onze anys, quan va començar. Com he explicat en els meus llibres, tant a *Han matado un hombre*, *han roto un paisaje* com a *Historia de una parroquia*, per a mi va ser divertida. Va ser-ho perquè passaven moltes coses i moltes aventures. Quan va esclatar, per exemple, es van fer dues barricades, una a cada entrada del barri, per a impedir-ne l'entrada dels feixistes, i els milicians ens havien de treure perquè ens divertia molt estar-nos-hi. La gent del barri, on predominava l'anarquista, va prendre la caserna de Lepanto, que encara existeix, a l'entrada del que és el passeig de la Zona Franca. Les barricades, les defensaven amb l'armament que havien tret de la caserna. Jo tenia família ficada a l'embolic. Teni un cosí germà que era anarquista des dels catorze anys i com que havia fet la mili, era l'únic que sa-

bia utilitzar l'ametralladora i es va posar al davant. Per nosaltres, aquells homes eren uns herois.

—*El que ja no devia ser tan divertit i distret devien ser els bombardeigs.*

—Doncs per a nosaltres sí que eren un espectacle que ens agradava contemplar, perquè quan primer van disparar les canonades des de mar, les bales passaven per sobre de Can Tunis i les senties xiular. Veure-les passar i que no caiguessin sobre el teu barri no deixava de ser un espectacle que ens agradava veure. Després van venir els avions i, com que venien de Mallorca, entraven per sobre nostre amb un soroll que en deïem «Ramon, Ramon», del ronc que feien. Vèiem també molt bé els focus que des de Montjuïc il·luminaven els avions, que semblaven creuetes de plata.

—¿Éreu conscient de les morts incontrolades que es van produir al començament de la guerra?

—Sí. Tothom sabia que mataven gent. En aquesta zona, llavors apartada de Barcelona, van matar-ne molta. A la nit senties els trets i els crits de la gent abans de morir. Els nens, al matí anàvem a veure els morts. Els mataven al costat del cementiri del Sud-oest, pels camps i a prop de la Campsa i de la platja.

—¿Com va resoldre, a casa vostra, el problema de la manca d'aliments, durant la guerra civil?

—Com que estaves envoltat de camps de pagesia, anaves a robar: carxofes, pastanagues. Quan el pagès segava el blat, anaves a espigolar el que deixava per terra. Quan feien les patates, recollíem les petites, que no havien agafat. Després, coses del camp, herbes. Hi havia una bleda de bosc, una altra cosa que es deia *pies de Cristo* i les *borrajas*. La gent s'espavilava. També sortíem de viatge a buscar coses pels horts. Els pagesos ja sabien que la gent de Barcelona venia a robar-ne i es posaven a la vorera dels camps amb escopetes, però per poc que badessin, ja n'havíem agafat. Els meus pares, més d'un dia, a l'hora de menjar, ens deien que no tenien gana i així la meua germana i jo podíem menjar més. Ara he entès que no era veritat, que ho feien per nosaltres. Recordo que un dia, a finals de la guerra, la meua mare va dir-nos: «No hi ha res a casa per menjar. Campi qui pugui».

—¿I acabada la guerra?

—Com que Barcelona es preparava per a resistir el bloqueig dels feixistes,

havien emmagatzemat menjar. Concretament, nosaltres teníem a prop de les cases barates una estació de ferro-carril que es deia Madrid-Saragossa-Alacant on van deixar vagonets plens de menjar: cigrons, mongetes, oli i fins i tot hi havia vagonets de vi. A la Gran Via, un altre de via estreta, Magoria, que era ple de sacs d'arròs. I al port hi havia sucre. En aquells moments, que Barcelona va ser terra de ningú i que els nacionals feien ponts per passar el Llobregat perquè els republicans els havien dinamitat, la població assalta els magatzems. I nosaltres vam assaltar els de les dues estacions del tren. I amb això, fixa't si vam agafar coses, vam tenir menjar per viure més d'un any.

—*¿La vostra família no va patir cap mena de repressió?*

—El meu pare, com que havia treballat a la pedrera per l'Ajuntament, es va quedar sense treball. Va haver d'anar a pagès, a fer algun jornal, fins que li van oferir la porteria.

—*¿De petit, malgrat viure en un barri de cases barates tan allunyat llavors de la ciutat, va poder rebre una bona educació? ¿Teníeu llibres per llegir?*

—Vaig tenir la sort d'anar a aquelles escoles de la República, a una que es deia San Raimundo de Penyafort i que era de l'Ajuntament. Era una escola amb uns mètodes moderns d'ensenyament que després vaig saber que era el sistema Montessori. Eren unes escoles mixtes, laiques, on no s'ensenyava la cartilla ni et posaven les orelles de ruc ni et picaven els dits. Es feia molta lectura en castellà i en català. Vaig aprendre el català llegint, al mateix temps que aprenia el castellà. Llegia les *Pàgines viscudes del Patufet*, que m'agradaven molt. L'escola tenia una bona biblioteca. Hi havia uns llibres de lectura en català amb textos d'autors diversos: Pla, Sagarra, Carner, Ventura Gassol, Ruyra. Llegia molt. Llegia Verne, Salgari, Dumas.

—*¿Després de la guerra, va poder continuar anant a l'escola?*

—Em vaig fer escolanet i amb això em podia pagar l'escola parroquial. Ja era una escola molt diferent. Però malgrat que podia ser una escola sinistra, el mestre era molt bon mestre. Tenia do de nens. Però com que a casa faltava jornal, ben aviat vaig haver d'anar a treballar.

—*A aprendre un ofici, suposo.*

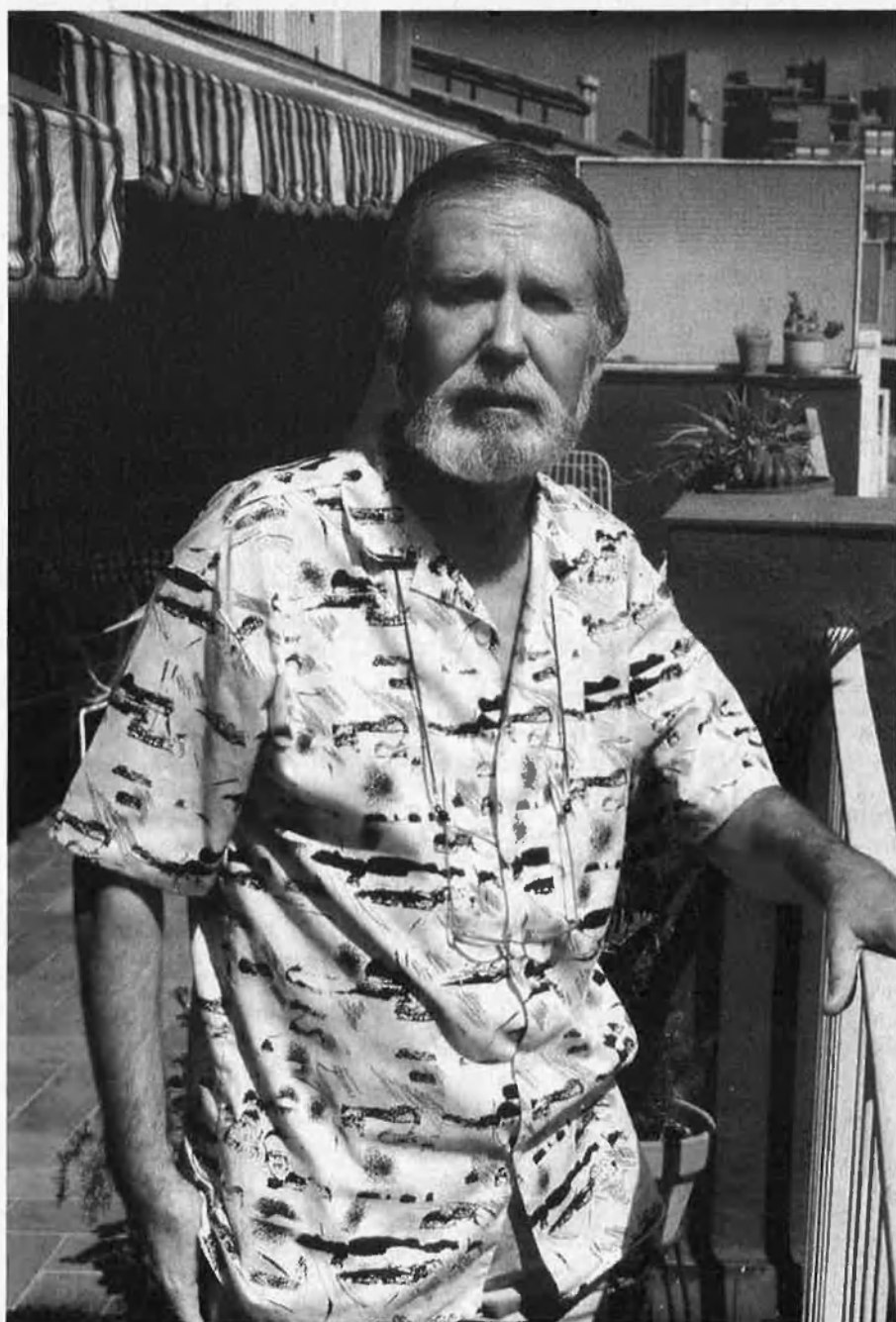
—El meu primer treball va ser a un taller de ceràmica, a Sarrià. Jo tenia llavors inquietuds artístiques. M'agra-

dava molt pintar i pensava que en aquest taller faria coses de decoració, però feia només coses d'aprenent: rentar i fer la pasta. I me'n vaig cansar. Després vaig anar a un taller, de mecànic-ajustador fins que vaig anar a la mili. El metge, quan em vaig recuperar de la tuberculosi, em va recomanar que no tornés a treballar-hi. Eren els temps que els pares creien que havies de tenir un ofici, que amb un ofici podies anar pel món. Ara és diferent. Després vaig fer diverses feines, des de dissenyador de bijuteria fins a portar la comptabilitat d'un garatge o fer feines a casa, decorant polvoreres i ampolles de colònia. El que ara en diuen economia submergida. El 51 vaig

recaure de la meua malaltia i vaig haver de fer repòs.

—*Les lectures ja devien ser diferents, en aquella època.*

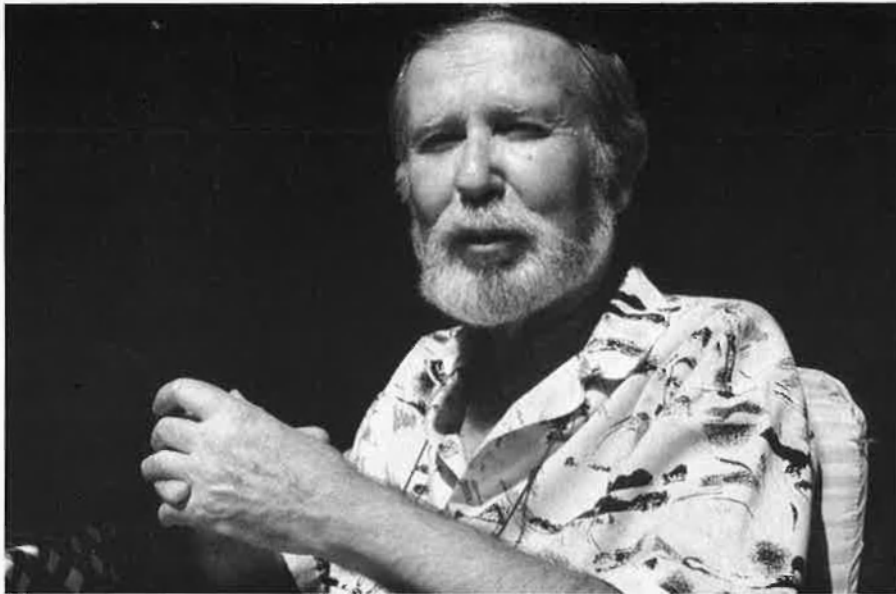
—Eren les dels autors importants del moment: Baroja, Valle Inclán, Mann. Uns autors que em van impressionar força van ser Majencio Van Der Mech, amb un llibre sobre les JOC, les Joven-tuts Obreres Catòliques franceses, que es deia *El coraje de vivir*, que tocava la problemàtica social obrera, i Gilbert Cesbron, que va tenir molt d'èxit amb el llibre *Los santos van al infierno*. Parlava dels capellans obrers francesos. Vaig creure que jo podia escriure coses d'aquesta manera perquè vivia envoltat dels mateixos ambients. Men-

«La guerra civil per a mi va ser divertida perquè passaven moltes coses i moltes aventures».

tre em recupero i vaig fent feines no segures, començo a escriure una novel·la de tuberculosos que passa en un sanatori. La vaig escriure en una agenda de publicitat farmacèutica. El vicari em va deixar la seva màquina per passar-la a net. Es deia *Brisa del cerro*, nom del sanatori, rememorant el d'un sanatori de Cerdanyola que es deia Flor de Mayo. Era una novel·la amb la seva denúncia social i tot.

—Aquesta novel·la la va presentar

«Brisa del cerro, primera novel·la que vaig presentar al Nadal no fou esmentada.

al Nadal. ¿Què va passar amb ella?

—Res, no passà res. En realitat, no fou ni esmentada. I, clar, en vaig escriure una altra, *Hay una juventud que aguarda*. Aquesta vegada, al Nadal vaig tenir dos vots i Sebastià Juan Arbó em va escriure una carta on m'animava a seguir escrivint. Amb la carta i la novel·la vaig anar a veure l'editor Josep Janés. Li va agradar i me la va publicar. Era l'any 1956. La crítica va ocupar-se força de la novel·la. En recordo una de molt animosa d'Espinàs a *Destino*. Les crítiques, en general, no deien si era bona o dolenta. Només parlaven del tema. Jo hi criticava la gent gran que no dóna oportunitats als joves. Va promoure el seu aldarull. Tomàs Salvador me'n va escriure el pròleg. A través d'ell i de Janés, que tenia de secretari Ramon Folch i Camarasa, vaig anar coneixent la gent de la literatura castellana i catalana, com Triadú.

—Però l'èxit va venir més tard.

—Amb la segona novel·la que publico, *Donde la ciudad cambia su nombre*, que em va donar fama i glòria, això que tothom persegueix i que resulta que no és res. Molta gent es va

empipar perquè em basava en fets reals, si bé els noms estan canviats. Moltes persones van denunciar-me al jutjat. Només una denúncia va ser admesa. Al llibre hi ha un crim. Quan la denúncia la feia la gent del carrer, el jutge no l'admetia. Però la que va presentar el criminalista que havia defensat el criminal del cas que jo explicava, tot i que no hi posava el nom, sí que la van acceptar, i es va haver de celebrar el judici. Jo tenia un defensor

molt hàbil, el senyor Matas, i vaig guanyar-lo.

—Lavors, ¿ja podeu viure de la literatura?

—De la literatura i de la fama, perquè em demanen col·laboracions a la premsa, dono conferències... Amb les dues primeres novel·les i la tercera, *Han matado un hombre, han roto un paisaje*, havia produït un cert revulsiu a la societat benestant i tots els intel·lectuals en volien conèixer. Era una vedette.

—¿Com sorgeix la idea d'«Els altres catalans»?

—A Barcelona es publicava una revista literària, *La Jirafa*, que l'editava Rafael Borràs, el director literari de Planeta, que un dia va decidir dedicar un extraordinari a Catalunya. Com que jo no podia parlar de Catalunya perquè no la coneixia, no volia participar-hi, però em van dir que parlés dels immigrants. I vaig escriure un article titulat «Los otros catalanes». Vaig començar a rebre cartes entusiastes de molta gent que m'elogiaven que parlés d'una cosa de què ningú havia gosat escriure, i amb molta delicadesa. Espinàs, Vallverdú i Luján, em van escriure cartes. Mentrestant, es funda

Edicions 62 i Benet va veure que en aquest article hi havia un llibre. Cahner i Casajoana, en nom d'Edicions 62, em van dir si el volia fer. Com que el llibre de Fuster *Nosaltres, els valencians*, havia tingut molt d'èxit, van dir-me que el llibre es podria dir *Nosaltres els immigrants* i jo els vaig dir que no, que els escriuria *Els altres catalans*. Els va semblar una meravella i em van avançar els diners. Però abans d'acabar-lo, em vaig quedar sense diners. Llavors, Joan Raventós em va citar al bar Terminus per una entrevista i em va dir que sabia que m'havia acabat els diners sense poder enllestir el llibre i que el seu partit i ell m'oferien una certa quantitat perquè l'acabés, a canvi de res, gest que recordaré sempre amb gratitud. I amb aquells diners vaig poder acabar-lo. La censura, per sort, no el va prohibir, tot i que vaig haver de retocar algunes coses que va suprimir amb el llapis vermell. Crec que va ser el llibre de més èxit del dia del llibre del 64, tant en català com en castellà. La impremta havia fos els ploms de la primera edició i es va haver de picar, a corre-cuita, una altra vegada l'original, per fer la segona. En un any se'n van fer quatre o cinc edicions. Per segona vegada, vaig convertir-me en un home públic. Tothom volia que anés a donar conferències. Em vaig convertir en aquest home que sembla que entén en immigració i no en sé res. Però et fan perit en una cosa i ja ho ets sempre.

—A la vostra edat, ¿no penseu en la jubilació?

—No em puc jubilar. A més, em continua agradant escriure. Malgrat tots els èxits literaris i els quaranta títols publicats, no he fet cap raconet de diners. He pogut mantenir la meua família, però no he tingut mai molts diners. A més, tinc la sospita que ara es llegeix menys que abans.

—Però vos sí que continueu llegint. ¿Després de tants anys de llegir, quin és l'autor català que us ha fet passar més bones estones?

—El que més m'ha agradat, de sempre, és Pla. I això ja ho deia quan estava mal vist dir-ho en certs sectors perquè l'acusaven de feixista i de jo què sé més. Hi ha altres autors que també m'agraden, però ell és el gran escriptor monumental que té la Catalunya moderna. I m'he llegit gairebé tota l'obra. Em passa com en tot gran escriptor, que tot el que escriu, encara que algun text sembli més fluix que altres, ho trobo bo, perquè en tots hi ha el seu toc de gràcia, la mostra del gran escriptor. □